
PROJEKT *DOSTOPNOST DO KULTURNE DEDIŠČINE RANLJIVIM SKUPINAM* IN POGLEDI NANJ Z VIDIKA ZAPOSLENIH V SODELUJOČIH MUZEJIH

Tina Palaić, Urša Valič

21

IZVLEČEK

Avtorici v besedilu predstavita sodobne koncepte muzeologije v 21. stoletju, kot so *participatornost*, *inkluzivnost* in *dostopnost*, ter se sprašujeta o spremenjenem načinu dela in odgovornosti muzejskih delavcev. V nadaljevanju preko pogleda zaposlenih v muzejih podata evalvacijo projekta, s katerim so se omenjena teoretična izhodišča implementirala. Gre za projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*, ki ga je med letoma 2013 in 2015 vodil Slovenski etnografski muzej v sodelovanju z drugimi nacionalnimi muzeji in galerijo. Ugotavljata, da potrebe obiskovalcev zahtevajo spremembe muzejskega dela in vzpostavljajo potrebe po novih zaposlitvah.

Ključne besede: evropski projekti, dostopnost, participatornost, muzejski delavci, ranljive skupine

ABSTRACT

The article presents modern museology concepts in the 21st century, including *participation*, *inclusion*, and *accessibility*, and investigates the changed ways of working and responsibility of museum workers. The views of the museum workers are then used to evaluate the project that implemented the above mentioned theoretical premises. The project *Accessibility of cultural heritage to vulnerable groups* was carried out by the Slovene Ethnographic Museum in collaboration with other national museums and the gallery between 2013-2015. The authors conclude that the needs of the public require changes to museum work and emphasize the demand for new employments.

Keywords: European projects, accessibility, participation, museum workers, vulnerable groups

Uvod

Muzeji so v 21. stoletje stopili soočeni z novimi izzivi, ki jih predstavljajo ekonomske krize in splošna družbena kriza. Če je bil še v 19. in 20. stoletju poudarek predvsem na zbiranju, hranjenju in razstavljanju muzejskega gradiva za utemeljevanje narodne oziroma nacionalne identitete (glej Hudalet 2008; Jezernik 2010; Perko 2014), je poudarek v muzejih 21. stoletja predvsem na komunikaciji z družbo in v uresničevanju demokratičnih načel (dostopnost, etičnost, participatornost). Nova vloga muzejev v družbi pa zahteva tudi preoblikovanje dela in odgovornosti muzejskih delavcev.

V besedilu bova bralce najprej seznanili z nekaterimi sodobnimi pristopi v muzeologiji, kakor sta dostopnost in participatornost, ki so sprožili razmišljanja o spremenjenem načinu dela in odgovornosti muzejskih delavcev ob družbenih izzivih 21. stoletja. Prav ti pristopi so spodbudili pripravo in implementacijo projekta *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*, ki so ga med letoma 2013 in 2015 vodili v Slovenskem etnografskem muzeju in izvajali tudi v drugih nacionalnih ustanovah: Narodnem muzeju Slovenije, Narodni galeriji, Prirodoslovnem muzeju Slovenije, Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, Tehniškem muzeju Slovenije in Slovenskem gledališkem inštitutu. V nadaljevanju bova predstavili bistvene cilje projekta.

22

Drugi del prispevka pa predstavlja evalvacija projekta preko pogleda muzejskih delavcev. V ta namen sva avtorici opravili polstrukturirane intervjuje z osemnajstimi sogovornicami in sogovorniki, zaposlenimi v muzejih in galeriji, ki so sodelovali pri izvajanju projekta. Ob prikazu analize pogovorov se avtorici v besedilu tudi sprašujeva, ali so muzeji in v njih zaposleni muzejski delavci pripravljeni na za vse dostopen način podajati odgovore na družbene izzive 21. stoletja.

Izhodišča muzeologije v 21. stoletju kot izziv za muzejske delavce

V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja, ko je svet prvič po drugi svetovni vojni doživel močno ekonomsko krizo in so se javne finance začele omejevati, so muzeji doživeli tudi izpraševanja o smotrnosti njihovega obstoja. Čemu muzeji in predvsem komu? Rezultat tega izpraševanja je predstavljala muzejska revolucija, katere otrok je bila *nova muzeologija* s poudarkom na družbeni vlogi muzejev kot prostorih oblikovanja novih družbenih akcij in stremenj k družbenim spremembam (Van Mensch v Hudaes 2008: 197). V devetdesetih letih se je z ustanavljanjem komisij in organizacij, ki naj bi se intenzivno ukvarjale z raziskavami muzejskega občinstva, začela tudi skrb muzealcev za obiskovalce muzejev in njihove potrebe (Black 2005: 9; Mensch in Meijer-van Mensch 2011: 13).

Izmed novih pristopov in idej, ki so temeljili na sodelovanju med muzejem in njegovim lokalnim okoljem in ki so se razvili neposredno po ekonomski krizi v šestdesetih in sedemdesetih letih, je največ obetala pobuda o *kibernetičnih muzejih*, *integralnih muzejih* ali *ekomuzejih*. Ideja za ekomuzej se je po eni strani rodila iz kapitalističnih in kolonialističnih (imperialističnih) razočaranj neuresničenih želja po napredku in razvoju (Šola 2003: 28), a vendar navdahnjena z idejami približevanja publiki in razumevanja ter izpolnjevanja njenih potreb, kar je v svojem bistvu tudi temelj dostopnosti in participatornosti v muzejih. Ekomuzeji temeljijo na holističnem razumevanju prostora, njegove kontinuitete in identitete ter dialektičnega odnosa med prostorom in človekom (Perko 2014: 56–58). Imajo nastavke za nove sodobne pristope v muzeologiji, ki ne samo da hranijo dediščino na licu mesta, temveč to počnejo v sodelovanju s skupnostjo, ki

svojo dediščino neguje in nadgrajuje za rabo v prihodnosti (Hudales 2008: 205), s tem pa se odziva in s svojim delovanjem odgovarja na družbene, ekonomske in ekološke spremembe in izzive (primerjaj Šola 2003: 28–39; Hudales 2008: 203–206; Perko 2014: 71–81). Ekomuzej je konceptualno presegel idejo klasičnega muzeja, v katerem se hranijo in prezentirajo artefakti preteklosti, postal naj bi prostor družbenega dialoga in demokratičnega udejstvovanja in močno vplival na razmišljanje in razvoj novih muzejskih paradigem v 21. stoletju.¹

Participatornost, inkluzivnost in dostopnost

Zakonca van Mensch pišeta, da smo od leta 2000 priče novi muzejski paradigmi, ki še ni imenovana, njen ključni koncept pa je *participatornost* (Mensch in Meijer-van Mensch 2011: 13). Pri tem je poudarek na vedno večjem sodelovanju muzejev s skupnostjo pri sooblikovanju naračaj o preteklosti ter soodločanju, kaj pravzaprav razumeti kot kulturno dediščino. Nina Simon, utemeljiteljica koncepta *participatornega muzeja*, je opozorila, da želi biti sodobni obiskovalec aktivno udeležen in angažiran ob obisku muzeja.² Participatorno kulturno institucijo je definirala kot “prostor, v katerem lahko obiskovalec ustvarja, deli in se povezuje z drugimi ob vsebini”. Pri tem je z *ustvarjanjem* mislila na to, “da lahko obiskovalci prispevajo svoje ideje, objekte in kreativne izraze instituciji in drug drugemu”, z *deljenjem (to share)* na to, “da lahko ljudje diskutirajo, vzamejo s sabo domov, premešajo (remix) in ponovno distribuirajo tisto, kar so videli in naredili v času svojega obiska”, *povezovanje* zanjo pomeni, “da se obiskovalci lahko družijo z drugimi ljudmi – zaposlenimi in obiskovalci – s katerimi delijo določene interese”, ob vsebini pa, “da se konverzacije med obiskovalci in njihova ustvarjanja fokusirajo na dejstva, predmete in ideje, ki so pomembni za obravnavano institucijo” (2010: Preface – spletni vir). Podobno izhodišče je zavzel tudi muzeolog Richard Sandell, ko je kot eden prvih govoril o *inkluzivnem muzeju*. Pokazal je, kako lahko muzeji prispevajo k večji družbeni vključenosti na nivoju posameznikov, skupnosti in družbe na splošno. Na individualnem nivoju sodelovanje posameznikov z muzeji poveča njihov občutek samozavesti, samozaupanja in kreativnosti. Na ravni skupnosti muzeji nastopajo kot katalizatorji družbene regeneracije, saj skupnosti spodbudijo k večanju njihove moči pri prevzemu nadzora nad lastnimi življenji in razvoju potrebnih veščin za spremembe sosesk. Nazadnje pa muzeji preko inkluzivnih reprezentacij skupnosti, preko zbirk in razstav spodbujajo strpnost, medsebojno spoštovanje in razgrajujejo stereotype (Sandell 2003: 45).

¹ Ne glede na to bi bilo smiselno na izhodišča ekomuzeja pogledati kritično, saj lahko zaradi zakoreninjenosti njegovih izhodišč v konceptih prostora zaidemo v domačijske diskurze avtentičnosti in ekskluzivnosti naračaj ene dominantne skupnosti, ki naseljuje neki prostor, prav tako pa bi kazalo razmisliti, na kakšen način vključiti globalne tokove (Appadurai 2002) in predvsem zamolčane ter prezrte pripovedi (tudi ranljivih skupin), ki jih skupnost določenega prostora ne razpozna kot del svoje preteklosti.

² Podobno stališče o angažiranem muzeju – o muzeju, ki angažira obiskovalce – je predstavil tudi Graham Black (2005).

Na delavnici *Podobe Emone 2015* so slepe in slabovidne osebe izdelale svojo *camero obscuro* in fotografirale kopije muzejskih predmetov iz rimske antike. (Foto: Tina Palaić, 2015)

Z željo, da bi postali prostori aktivnih družbenih dialogov (kot na primer *družbene arene*, termin vzet po Richardu Handlerju, glej Širok in drugi 2014: 25–27), poskušajo muzeji vključevati tudi pripadnike ranljivih skupin.³ Kakor navajata zakonca Mensch, od devetdesetih let 20. stoletja v muzeologiji sledimo različnim konceptom, ki v muzejsko delo vključujejo obiskovalce: “*Udejanjanje načel inkluzije, dostopnosti, reprezentacij in participacije se počasi iz prvih vrst (to je razstavljanje in izobraževanje) premika v zaledje/zaodrje (zbiranje, hranjenje in dokumentiranje). Sodobna muzeologija poziva k inkluzivnemu muzeju, ki ni samo odziven in angažiran, ampak predvsem participatoren*” (2011: 49).⁴

Dostopnosti torej ne gre razumeti zgolj v smislu fizične dostopnosti, to je zmanjševanja grajenih in drugih fizičnih ovir v muzejski stavbi in na razstavah, čeprav nekaterim osebam z invalidnostjo ali hendikepom to predstavlja predpogoj za obisk muzeja. Dostopnost je treba razumeti tudi in predvsem v smislu udeležbe

³ Termin ranljive skupine opredeliva v delu o projektu, na tem mestu pojasnjujeva, da gre za skupine, ki so v odnosu do splošne populacije bolj izpostavljene socialni izključenosti.

⁴ Menscheva tudi poudarjata vlogo dediščine v sodobni družbi z uporabo izraza *dediščinska skupnost (heritage community)*. Takšna skupnost presega tako časovne in prostorske okvire, kakor (lahko) tudi druge družbene kategorije – kot so spol, etnična in narodna pripadnost, družbeni razred in drugo. Gre za skupnost, ki se osredinja okoli skupnih prizadevanj ohranjanja in uporabe dediščine v nekem bolj globalnem in tudi virtualnem prostoru (Mensch in Meijer-van Mensch 2011: 55). Razumevanje kulturne dediščine in vloga muzejev v sodobni družbi je toliko bolj pomembna sodobnemu človeku, ki z razgradnjo tradicionalnih sidrišč subjekta išče vedno nove odgovore na vprašanja identitete v preteklosti.

Slovenski etnografski muzej je pri Geodetskem inštitutu Slovenije naročil tipne karte razstavnih prostorov, namenjene lažji orientaciji slepih in slabovidnih oseb. (Foto: Dokumentacija SEM, 2014)

in sodelovanja različnih družbenih skupin v muzeju, pri čemer ne misliva samo prisostvovanje muzejskim izobraževalnim programom, temveč tudi vključevanje v konkretno muzejsko delo. To postavlja muzeje oziroma muzejske delavce pred nove izzive, ki se nanašajo tudi na transformacijo načinov muzejskega dela v skladu s stroko in muzeološko teorijo. Kakor je razmišljal Tomislav Šola: *“Voziti avto je resen posel, ampak upravljati s takšnim metaforičnim strojem, kakor je muzej, zahteva budno duhovno oko, nekaj občutka za obvladovanje ukazov in izvedb in – to je potrebno glasno povedati – ljubezen. Znanost se v muzejski uporabi kot kreativna komunikacija nadvse približa umetnosti”* (2003: 210). Nadaljeval je, da mora sodobni muzejski delavec ohranjati strokovnost na svojem področju, a hkrati razširiti koncept svoje stroke v skladu s potrebami institucije in teorije, saj le *“reprogramiranje njihovih strokovnih standardov in pridobivanje strokovne filozofije, ki odgovarja okoliščinam, jim bo omogočila potrebno vitalnost”* (2003: 211).

Transformacije muzejskega dela in odgovornost kustosov

Načini dela, kot jih predpostavlja sodobna muzeološka teorija, temelječa na principih dostopnosti in participatornosti, posegajo tudi v spremembo muzejske strukture. Saša Starec je na podlagi etnografskega dela – opazovanja z udeležbo – v svoji doktorski disertaciji z naslovom *Vsakodnevno delovanje zaposlenih v*

muzeju in njihova vloga pri ustvarjanju javne podobe muzeja (2012) primerjala vsakodnevne prakse dela in muzejsko strukturo v Muzeju novejšje zgodovine v Celju in Jugend Museum Schöneberg v Berlinu. Muzejsko strukturo je razumela kot preplet medsebojnega učinkovanja organizacijske strukture muzeja ter iz nje izhajajočih razmerij med zaposlenimi v muzeju, politike muzeja, ki temelji na skupnih vrednotah in ciljih, ki jim zaposleni sledijo pri svojem delu, ter vsakodnevnih praks kot ustaljenega načina dela v muzeju, na kar kot zunanji dejavniki vplivajo tudi državne kulturne politike in razvoj muzejske/muzeološke misli v državi. Ob opravljanju terenskega dela v slovenskem in nemškem muzeju je ugotovila, da ima opravka z dvema različnima strukturama muzejskega dela, ki ju je označila za tradicionalno in postmuzejsko strukturo dela. Starčeva piše, da je postmuzej po konceptu avtorice Eileen Hooper Greenhill daleč od delovanja inštitucij, ki smo jih vajeni: je izrazito predan družbi, njegova naloga ni več zbiranje predmetov, temveč aplikacija zbranega gradiva in znanja v dejavnosti, ki imajo pomen za dobrobit družbe. Delo v postmuzeju je izrazito participatorno, vloga strokovnjaka v njem se prepleta z znanjem, ki temelji na laični vsakodnevni izkušnji. Temelj postmuzeja je vključevanje javnosti, kar zahteva drugačne delovne procese, s čimer se spremeni tudi organiziranost dela, kar prinaša tudi nova razmerja na relaciji kustos-pedagog-javnost (2012: 51–52). Da bi lahko dosegli preoblikovanje organizacije dela v muzejih ter v njih oblikovali nova razmerja, je nujno treba razmisliti in postaviti pod vprašaj obstoječe prakse s strani zaposlenih v muzeju kot tudi spremembo miselnosti v kulturnih in muzejskih politikah (2012: 219–226).

Delavnica dr. Joela Syderja o avdiodeskripciji, namenjena kustosom in drugi zainteresirani javnosti. (Foto: Eva Rožanc, 2015)

Prav dejstvo, da postajajo sodobni muzeji vedno bolj dostopni ravno s participatornimi pristopi, ki vključujejo laično javnost v svoje delo – ne samo pedagoško, temveč tudi drugo strokovno delo (v tradicionalnem smislu zbiranja, proučevanja in predstavljanja dediščine) – postavlja pod vprašaj vlogo in delo kustosov ter ostalih muzejskih delavcev. Kakšna je pravzaprav njihova vloga v tem odprtem, dostopnem sistemu, v katerem lahko vsakdo sodeluje in h kateremu lahko vsakdo pripomore?

Dober razmislek o tem najdemo v starejšem in morda tudi spregledanem članku Jamesa Cuna. V njem se avtor sprašuje o razmerju moči v muzejih in galerijah. Navaja ugotovitev Carola Duncana, da so muzeji zelo močne “*identitetne mašine*”. Nadzor nad muzeji dejansko pomeni nadzor nad reprezentacijami in identitetami skupnosti ter nad nekaterimi njenimi najvišjimi avtoritarnimi resnicami (2007: 514). Cuno ne nasprotuje participatornim praksam v muzejih in galerijah, ampak postavlja pod vprašaj tiste projekte, ki častijo neko skupnost, ne da bi se najprej vprašali, kdo je ta skupnost in kakšna je njena moč v širši družbi. Pri vsakem projektu je treba presoditi, ali nemara omogočanje “glasov” ne vodi samo k enim reprezentacijam, ki to skupnost le častijo, ne da bi spoštovale tudi druge skupnosti, ter kritično pristopati k obravnavi tudi tistega dela prezrte ali utišane skupnosti. Obregne se tudi ob koncepte “*demokratičnosti*” v muzejih, ki jih od njih največkrat zahtevajo državne ter druge korporativne in privatne oblike financiranja. Te od muzejev zahtevajo izvrševanje demokratičnih načel in doseganje družbenega učinka, pri čemer se Cuno vpraša, ali ne delujejo te zahteve na ustvarjalce in muzejske delavce kot prisile, ki avtorje silijo k odmiku od svojega strokovnega in ustvarjalnega dela k uresničevanju družbene pravičnosti in enakih možnosti, namesto da bi se ti cilji udejanjali preko neke humane zakonodaje in politike (2007: 511). Opozarja torej na prelaganje odgovornosti iz politike na ustvarjalce in kulturne delavce. Cuno vidi zelo pomembno vlogo kustosov oziroma muzejskih delavcev kot tistih ekspertov, ki lahko od daleč pogledajo na latentna razmerja moči in s svojim strokovnim znanjem tudi na to moč vplivajo, jo demistificirajo. Ob tem predlaga aktivno vključevanje muzejskih delavcev v ustvarjanje muzejev kot izobraževalnih prostorov ter njihovo prevzemanje odgovornosti nad produkcijo in distribucijo znanja v muzejih (2007: 516).

Pregled nekaj splošnih muzejskih usmeritev v 21. stoletju polaga pred muzejske delavce zelo zahtevne izzive: po eni strani vključevanje in sodelovanje javnosti pri interpretacijah in reprezentacijah preteklosti, hkrati pa ohranjanje strokovnosti ter demistificiranje družbene moči v okviru muzejskega dela. Sodobni pristopi zahtevajo od njih celo vrsto novih znanj in spretnosti, ki pa, kot je povedal že Šola, niso odvisni zgolj od njihove formalne izobrazbe. Kako muzejski delavci sprejemajo in razmišljajo o teh novih pristopih ter novih angažmajih, ki jih od njih zahteva družba, si bomo pogledali na primeru razmišljanj ob izvedbi projekta *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*, ki ga je izvajal Slovenski etnografski muzej.

Dosedanji koraki k dostopnosti v nacionalnih muzejih, sodelujočih v projektu

Aktivnosti, ki so prispevale k večji dostopnosti muzejskih stavb in razstav, so pred udejanjanjem projekta uresničevali različni muzeji in galerije, številni med

njimi niso državni, na primer Pokrajinski muzej Celje, Pokrajinski muzej Koper, Muzeji in galerija mesta Ljubljana, Umetnostna galerija Maribor. Predstavili bova le izbrane aktivnosti v državnih muzejih in galeriji, ki so sodelovali pri projektu. Nekatere izvedene aktivnosti so implementirale izhodišča za dostopnost, predlagana v publikacijah avtoric Mojce Lipec Stopar, Rajke Bračun Sova in Vlaste Vodeb z naslovom *Dostopen muzej – smernice za dobro prakso* (2009) ter *Muzeji, javnost, dostopnost* (2011) avtoric Rajke Bračun Sova in Vlaste Vodeb. Dosedanje aktivnosti so bile tudi že predstavljene v obliki člankov in drugih prispevkov (glej Židov 2011; Čeplak Mencin 2013; Rovšnik 2013; Kermauner 2014). Podatke o dostopnosti nacionalnih muzejev smo za obdobje 2010–2013 zbrali zaposleni na projektu v začetku njegovega izvajanja in jih predstavili v *Smernicah za izvajanje projekta “Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam”* (glej Fuchs et al. 2014).

Pred začetkom projekta so razstave slepim in slabovidnim obiskovalcem prilagodili v Narodnem muzeju Slovenije (*Športna zbirka Rudolfa Cvetka*, ki je del stalne razstave Zgodovinske in umetnostne zbirke, 2012) in v Slovenskem etnografskem muzeju (občasna razstava *Vrata: prostorski in simbolni prehodi življenja*, 2013), način življenja slepih in slabovidnih oseb pa so v sodelovanju z Zvezo društev slepih in slabovidnih Slovenije predstavili v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije (razstava *Tema in svetloba*, 2010). Analiza programov v Smernicah je pokazala, da je večina pedagoških in andragoških programov ob razstavah pripravljenih za polnočutne obiskovalce, večina muzejev pa po potrebi oziroma na željo obiskovalcev s senzornimi ovirami programe tudi prilagodi (zagotovi vodstva s tolmačenjem v slovenski znakovni jezik in vodstva, na katerih se uporabijo na primer kopije ali ponazorila muzejskih predmetov). V večini muzejev manjka sistematičen pristop pri snovanju programov, s katerim bi načrtno razvijali pedagoške in andragoške programe tako, da bi bili dostopni za vse skupine obiskovalcev (Fuchs et al. 2014: 103–104).

Pri predstavljanju načina življenja različnih družbenih skupin lahko izpostavimo prizadevanja Slovenskega etnografskega muzeja, ki je v zadnjih letih tako s pomočjo gostujočih romskih razstav kot s sodelovanjem pri romskem festivalu Romano Chon (več o tem v Čeplak Mencin 2013) predstavljal posamezne elemente romske kulture. O vprašanju javne podobe in družbene vidnosti Romov so v okviru projekta *Vidim te, vidiš me* leta 2010 pripravili razstavo z istim naslovom (Rogelj Škafar in Vidmar Horvat 2009). V muzejsko delo so pri predstavitvi vsakdanjega življenja na ulici vključili tudi brezdomne osebe in pripravili razstavo *Življenje na ulici – o brezdomstvu na Slovenskem* (Židov 2011). Z gostujočimi razstavami poleg Slovenskega etnografskega muzeja priseljence nagovarjajo tudi drugi nacionalni muzeji, kot sta Narodni muzej Slovenije in Muzej novejšje zgodovine Slovenije. V Muzeju novejšje zgodovine Slovenije je bila leta 2012 v sodelovanju z Društvom informacijski center Legebitra odprta razstava *Obvoznica mimo nestrpnosti, zgodovina parade ponosa v Sloveniji*, ki je predstavila 11 let delovanja in zavzemanja za pravice skupnosti LGBT.

Analiza podatkov v omenjenem obdobju je pokazala, da v večini muzejev avtorji (stalnih in občasnih) razstav vanje pogosto niso vključili podob, besedil ali

predstavitve zgodovine in načina življenja pripadnikov ranljivih skupin (Fuchs et al. 2014: 104). S tem – morda povsem nenamerno – prispevajo k družbenemu izključevanju ali pa vsaj k družbeni nevidnosti velikega dela populacije.

Predstavitev projekta *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*

O projektu je bilo napisanih nekaj člankov v strokovnih (Palaić in Nahtigal 2014; Kostelec in Pavlica 2014) in poljudnih časopisih in revijah (Palaić in Valič 2014; Valič in Palaić 2014), prav tako pa je ob zaključku projekta v novembru 2015 izšel elaborat projekta (Palaić in Valič 2015), ki vključuje tudi pregled izvedenih aktivnosti. Zato na tem mestu ne bi opisovali celotne realizacije, ampak bi samo spomnili na uresničevanje zastavljenih ciljev projekta z namenom, da bi v nadaljevanju lažje sledili oceni zaposlenih o vplivu projekta nanje in na njihovo delo.

29

Projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*⁵ sta delno financirala Evropska Unija iz Evropskega socialnega sklada in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Vodenje in koordinacija projekta sta bila zaupana Slovenskemu etnografskemu muzeju⁶, ki je med vsemi državnimi muzeji izkazoval največ izkušenj na področju vključevanja ranljivih skupin v svoje delo. Pri uresničevanju zastavljenih ciljev so sodelovali še Narodni muzej Slovenije, Prirodoslovni muzej Slovenije, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Narodna galerija, Tehniški muzej Slovenije in Slovenski gledališki inštitut (prej Slovenski gledališki muzej). Primarni cilji projekta so bili usposabljanje oseb iz različnih ranljivih skupin, ki so že pridobile formalno izobrazbo s področij dela muzejev za opravljanje strokovnih nalog muzejske javne službe, povečanje usposobljenosti muzejskih delavcev za delo s pripadniki ranljivih družbenih skupin, povečanje tehnične dostopnosti muzejskih prostorov in razvoj ter izvedba novih programov, prilagojenih potrebam ranljivih skupin.

Razumevanje ranljivih skupin v projektu izhaja iz razumevanja Evropske unije, ki jih opredeljuje kot tiste skupine, ki lahko zaradi pomanjkanja izobrazbe in brezposelnosti izkusijo večjo stopnjo revščine ter posledično diskriminacijo in družbeno izključenost v primerjavi z neko splošno populacijo.⁷ V okviru projekta pripadniki ranljivih skupin predstavljajo tisto skupino, ki je do sedaj muzejski delavci niso nagovarjali kot obiskovalce, še manj pa kot sodelavce, in je v tem smislu tudi ranljiva. Izbrane obravnavane skupine v projektu so bile osebe z različnimi oviranostmi (gibalnimi in senzornimi), etnične in narodne skupnosti v Sloveniji (madžarske in italijanske narodne skupnosti, romske skupnosti,

⁵ Več o projektu na spletni strani: <www.dostopnost.eu>.

⁶ Vodja projekta je bila tedanja direktorica muzeja dr. Bojana Rogelj Škafar.

⁷ Glej na primer *Glossary: Vulnerable group* <<http://www.eqavet.eu/qa/gns/glossary/v/vulnerable-group.aspx>> [1. 9. 2015] ali priročnik *Access to employment for vulnerable groups* (2002, str. 6–7) <http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2002/44/en/1/ef0244en.pdf> [1. 9. 2015]. V času trajanja projekta je bilo s strani nekaterih predstavnikov omenjenih skupin večkrat izraženo nestrinjanje z izrazom *ranljive skupine*, saj naj bi se ta nekritično povzegal in prevajal iz angleškega jezika, hkrati pa je mogoče izraz kritizirati v luči tega, da izraža ali predpostavlja ne-enakopravne in podrejene odnose nekaterih družbenih skupin in ne upošteva konteksta, v katerem se oblikuje ranljivost.

Zaposlena na projektu promovira projekt ob Tednu Evrope pred Hišo Evropske unije v centru Ljubljane. Projekt je bil predstavljen kot primer dobre prakse zaposlovanja mladih. (Foto: Urša Valič, 2014)

pripadniki narodnih skupnosti iz bivše Jugoslavije), priseljenci, mladi diplomanti – iskaleci prve zaposlitve in brezposelni nad 55 let. Pri vseh omenjenih skupinah je v luči interseksionalnosti treba še posebej izpostaviti kategorijo spola, saj ženske še vedno predstavljajo ranljivo družbeno skupino.

Vsi cilji projekta z izjemo uresničevanja tehnične dostopnosti muzeja⁸ so bili usmerjeni v razvijanje človeških virov, kar je pravzaprav eden izmed ciljev operativnih programov Evropskega socialnega sklada. V okviru projekta je bilo tako zaposlenih poleg koordinatorke projekta devet oseb iz ranljivih skupin, v večini mladih diplomantov kot iskalcev prve zaposlitve ter dve osebi z invalidnostjo.

Namen zaposlitve je bilo usposabljanje za pridobitev strokovnega naziva kustos, kustos - pedagog, kustos - dokumentalist, bibliotekar,⁹ s čimer naj bi se povečala

⁸ Med drugim so bile za Slovenski etnografski muzej izdelane tipne karte za lažjo orientacijo slepih in slabovidnih oseb po razstavnih prostorih, integrirana je bila zvočna zanka za uporabnike slušnih naprav, kupljene so bile povečevalne lupe s svetilom, v jeseni 2015 so bile v stalno razstavo vključene tudi kopije in ponazorila muzejskih predmetov, namenjena večji interakciji (dotikanju) obiskovalcev.

⁹ Z izjemo koordinatorke projekta, ki je skrbela za operacijsko izvedbo projekta in ki je proti koncu zaposlitve tudi opravila strokovni izpit iz muzejskega področja za delo z obiskovalci.

Gašper Rems je pripravil razstavo *Fotografske podobe gluhih in naglušnih oseb* v Ljubljani in jo v septembru 2015 predstavil tudi v Trubarjevi hiši literature. (Foto: Urša Valič, 2015)

njihova zaposljivost po zaključenem projektu. V vsakem izmed omenjenih muzejev je bilo delo organizirano na drugačen način, z večjo ali manjšo avtonomnostjo zaposlenih na projektu ter v nekaterih primerih tudi z ločenim strokovnim delom (za pridobitev naziva) in delom na področju vključevanja ranljivih skupin (dostopnosti vsebin). Zaposleni na projektu so v skladu z zaposlitvijo in s cilji projekta v sodelovanju s konzultanti – mentorji njihovega strokovnega dela¹⁰ pripravili ter izvedli več novih inkluzivnih ali posebnih pedagoških in andragoških programov¹¹. Velja izpostaviti, da so zaposleni na

¹⁰ V posameznem muzeju so zaposleni na projektu sodelovali z mentorji: Katarina Nahtigal z Barbaro Sosič (SEM), Andrej Tomazin s Sonjo Kogej Rus (SEM), Tina Palaič z Matejo Kos (NMS), Sandra Jenko s Štefanom Vevarjem (SLOGI), Katarina Fuchs z Miho Jerškom (PMS), Jana Kostelec z Martino Orehovec (TMS) in Mojco Račič Simončič (SEM), Barbara Kotnik s Kristino Preininger (NG), Iva Pavlica z Matejo Krapež (NG) in Urša Valič z Ivom Vraničarjem (MNZS); Ines Kežman (do aprila 2014) in Eva Rožanc (SEM) sta bili zaposleni kot koordinatoriki projekta.

¹¹ Na primer glasbena vodstva (SEM), vodstva v slovenskem znakovnem jeziku za gluhe in naglušne z gluhih tolmačem (MNZS, SLOGI), delavnice za gluhoslepe (PMS), fotografske delavnice za slepe in slabovidne osebe (NMS), veččutna vodstva (SEM, NMS, NG, SLOGI), gostujoči programi (SEM, PMS, NG) in tako dalje.

projektu pri snovanju in izvedbi programov sodelovali s posamezniki iz ranljivih skupin ali predstavniki njihovih organizacij.¹² V projekt so bili vključeni tudi študenti, ki so pripadniki ranljivih skupin ali pa so izvajali vsebine, namenjene ranljivim skupinam. Nekateri so imeli v okviru muzejskega dela možnost pripraviti tudi svojo razstavo.¹³

V okviru projekta je bilo izvedenih več izobraževanj, ki so bila namenjena tako zaposlenim na projektu kot strokovni javnosti in drugim zainteresiranim. Njihov cilj je bil usposabljanje muzejskih strokovnih kadrov za delo z ranljivimi skupinami¹⁴ in za izvajanje evropskih projektov.

Projekt je bil večkrat predstavljen v okviru različnih javnih dogodkov. V maju 2015 smo organizirali tudi konferenco *Dostopnost do kulturne dediščine v muzejih in galerijah* z namenom pregleda dosedanjih praks, ki v muzejih in galerijah omogočajo večjo dostopnost. Vsa omenjena prizadevanja zaposlenih na projektu v javnosti vsekakor niso bila spregledana. Kako pa so projekt razumeli in doživeli redno zaposleni v muzejih? V nadaljevanju analizirava učinke projekta skozi oči zaposlenih.

Pogledi zaposlenih v sodelujočih muzejih in galeriji na projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*

Z namenom ovrednotiti učinke projekta *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* na zaposlene in na delo v muzejih sva opravili polstrukturirane intervjuje z osemnajstimi sogovornicami in sogovorniki. Šest sogovornic in sogovornikov je bilo iz Slovenskega etnografskega muzeja, štirje iz Muzeja novejše zgodovine Slovenije, po dva sta bila iz Narodnega muzeja Slovenije, Prirodoslovnega muzeja Slovenije in Tehniškega muzeja Slovenije, po en sogovornik pa iz Narodne galerije in Slovenskega gledališkega inštituta. V muzejih so zaposleni na delovnih mestih direktorja, pomočnika direktorja, kustosa, kustosa pedagoga, bibliotekarja in dokumentalista. Pri izbiri sogovornikov sva poskušali zajeti vse muzejske službe, v katere so bili vključeni zaposleni na projektu, prav tako pa tudi osebe, ki so v zvezi s projektom opravljale različne naloge in so bile v različnih vlogah, kot na primer uprava pri sprejemanju projekta in zaposlenih na projektu, konzultanti kot

¹² Sodelovali so z Zavodom za slepo in slabovidno mladino Ljubljana, Zvezo društev slepih in slabovidnih Slovenije, Zvezo društev gluhih in naglušnih Slovenije, Društvom gluhoslepih DLAN, Društvom učiteljev gluhih Slovenije, Zavodom za gluhe in naglušne Ljubljana, Društvom študentov invalidov Slovenije, različnimi romskimi skupnostmi v Prekmurju, na Štajerskem in na Dolenjskem, Zavodom za globalno učenje in razvoj projektov (Zavod Global) in drugimi.

¹³ V Slovenskem etnografskem muzeju sta se študenta z gibalnimi ovirami predstavila z osebama razstavama. V istem muzeju so pripravili razstavo *Rojstvo: izkušnje Rominj*, pri kateri je sodelovala tudi romska študentka. Na podlagi fotografskega gradiva iz Muzeja novejše zgodovine Slovenije in Slovenskega etnografskega muzeja je gluhi študent pripravil razstavo *Fotografske podobe iz življenja gluhih in naglušnih v Ljubljani*. V Narodnem muzeju Slovenije so v okviru stalne razstave *Rimske zgodbe s stičišča svetov* slepi in slabovidni dijaki in študenti pripravili razstavo fotografij *Podobe Emone 2015*.

¹⁴ Tu velja izpostaviti izobraževanje Urbanističnega inštituta Republike Slovenije o dostopnosti grajenega okolja ter izobraževanje o pripravi inkluzivnih programov v muzejih, ki so jih izvedli dr. Aksinija Kermauner, mag. Borut Rovšnik in Petra Rezar.

mentorji tem zaposlenim ter ostali, ki so izvajali posamezne projektne aktivnosti. Med sogovorniki je bilo deset žensk in osem moških.¹⁵

Večino intervjujev sva opravili ob srečanju v živo, po telefonu sva se pogovarjali s štirimi sogovorniki, dva pa sta odgovore na zastavljena vprašanja poslala po elektronski pošti. Pri tem je treba omeniti, da so bili slednji bolj skopi kot pogovori ob srečanjih, ki so se pogosto razvili v zelo živahne debate, kar je vplivalo na obseg pridobljenih informacij. Raziskavo sva opravili, ko je projekt še potekal,¹⁶ zato jo bo po zaključku projekta smotrno ponoviti, za ugotavljanje njegovih dolgoročnih učinkov pa spremljati situacijo v muzejih še nekaj let po njegovem zaključku.

V nadaljevanju bova prikazali, kaj zaposleni v muzejih menijo o projektu, kako ga poznajo, vrednotijo ter ocenjujejo njegov vpliv na zaposlene in na muzejsko delo. Raziskali sva tudi, kakšna je bila njihova vloga v projektu, koliko so se vanj vključevali s svojim strokovnim delom in koliko so se angažirali pri pridobivanju informacij in novih izkušenj v zvezi z ranljivimi skupinami. Predvsem pa naju je zanimalo, kaj po njihovem mnenju pomeni vključevanje ranljivih skupin v muzeje za uresničevanje sodobnih muzejskih usmeritev. Rezultate pogovorov predstavlja v več sklopih.

Vrednotenje projekta kot celote

Večina sogovornic in sogovornikov ocenjuje projekt kot “pozitiven” in “uspešen”. Opisujejo ga kot “smiselnega”, kot “obogatitev”, ki “izboljšuje kvaliteto dela v muzeju”. Projekt uresničuje sodobne usmeritve na področju delovanja muzejev, ki poudarjajo dostopnost muzejskih vsebin vsem obiskovalcem in vključevanje različnih družbenih skupin v delo muzejev (glej Bračun Sova 2007; Mensch in Meijer-van Mensch 2011; Sandell 2002; Silverman 2010), kar je po mnenju sogovornikov v našem prostoru doslej ostajalo le na deklarativni ravni z nekaj poskusi. Projekt vidijo kot še posebno vreden, saj je te usmeritve dve leti uresničevalo deset zaposlenih, ki so kljub “oranju ledine na tem področju” po njihovi oceni dosegli izjemno dobre rezultate. Pozitivno je tudi, da je projekt potekal v več muzejih in da so bile vanj vključene različne muzejske službe, saj ima na ta način začrtana usmeritev širši pomen in večji domet. Nosilec ocenjuje projekt kot “izjemno večplasten in zahteven”, saj so se zaposleni na projektu morali integrirati v muzej ali galerijo, kjer so se usposabljali, obenem pa uresničevati zastavljene kazalce v okviru projekta. Poudarjajo, da gre pri tovrstnih projektih za “kreativni proces”, pri katerem je izid težko napovedati; sami rezultate ocenjujejo zelo pozitivno.

Večina sogovornikov je projekt razumela kot priložnost za muzeje, da se “temeljito seznanijo s to temo” in razmislijo, kaj (še) lahko naredijo na področju vključevanja ranljivih skupin v muzeje. Nekaj jih je povedalo, da je kljub

¹⁵ V tokratnem besedilu naju zanimajo samo redno zaposleni v muzejih, saj bodo ti deloma tudi odgovorni za nadaljnje uresničevanje in nadgrajevanje doseženih ciljev projekta.

¹⁶ Z zaposlenimi v muzejih sva se pogovarjali konec junija in v začetku julija 2015, projekt se je zaključil konec novembra 2015.

dolgoletnim strokovnim izkušnjam projekt pomembno vplival na njihovo delo, saj so pridobili dodatne informacije in znanja, ki jim pomagajo bolje razumeti *“potrebe in način življenja pripadnikov ranljivih skupin ter tudi težave, s katerimi se srečujejo”*. Razvili so večjo *“senzibilnost”* do pripadnikov teh skupin, obenem pa tudi večje zavedanje, da muzej ni *“sam sebi namen, ampak da je predvsem servis za javnost”*. Nekateri so izpostavili, da muzej razumejo kot *“prostor neformalnega učenja”*, ki lahko s programi spodbuja k večji strpnosti in toleranci ter dojemanju tega, da nas različnost bogati.

Zaradi programov, pripravljenih v okviru projekta, so muzeje obiskali tudi tisti, ki *“sicer verjetno ne bi prišli, ker jih ne nagovarjamo”*, kar nekateri vidijo kot začetek grajenja odnosov s temi družbenimi skupinami; nujno pa bi bilo te odnose vzdrževati in razvijati. Ena od sogovornic pa nasprotno meni, da so tovrstni projekti smiselni predvsem za tiste muzeje, ki nimajo vzpostavljenih povezav z ranljivimi skupinami. Zanja, ki z njimi že dela, zato projekt ni prinesel nič novega. Opazila je le *“razliko v poimenovanju teh skupin”*: zdaj se govori o ranljivih skupinah, prej pa so jih imenovali slepi in slabovidni, gluhi, naglušni, osebe z motnjami v duševnem razvoju in podobno. Sogovorniki so poudarili, da so zaposleni na projektu v času njegovega trajanja vzpostavili in vzdrževali stike z ranljivimi skupinami, kar sicer najverjetneje ne bi bilo opravljeno tako sistematično in načrtno, in razvili številne programe, ki predstavljajo *“trajno vrednost”* in *“dober nastavek za nadaljnje delo”*. Nekateri so opozorili, da bi morali sodelovanje z ranljivimi skupinami razumeti kot dlje trajajoči in kontinuiran *“proces”*.

Nekaj jih je poudarjalo tudi to, da so zaposleni na projektu prinesli svežo energijo v njihove ustanove in popestrili njihovo delo. Sodelovanje z njimi je po mnenju več sogovornikov spodbudilo številne razmisleke; brez projektnih izzivov zanje najverjetneje ne bi bilo priložnosti.

Šibkosti projekta je bilo po mnenju sogovornikov zelo malo. Nosilec projekta bi si želel boljše komunikacijo z Ministrstvom za kulturo, kar bi po njegovem mnenju vplivalo na lažje upravljanje in boljše izvajanje projekta. Želel bi si več podpore in dialoga z ministrstvom pri razreševanju nenačrtovanih situacij in problemov, kar bi pripomoglo k lažji realizaciji zastavljenih ciljev in k uspešnejšemu črpanju projektu namenjenih sredstev. Bolj intenzivno bi bilo morda lahko tudi sodelovanje s partnerskimi muzeji in galerijo, pri čemer opozarja na tanko mejo med usmerjanjem izvajanja projekta in poseganjem v avtonomijo dela vsake ustanove. Smernice za izvajanje projekta so bile podane, nato pa je bilo njihovo uresničevanje med drugim odvisno tudi od zaposlenega na projektu in vseh, ki so z njim sodelovali. Morda bi k večjemu vključevanju zaposlenih in boljši povezanosti sodelujočih ustanov pripomogel tudi *“vsebinski koordinator projekta”*, ki bi usmerjal in nadzoroval njegov potek ter se v celoti posvečal temu delu. Nosilec projekta je prepoznal potrebo po tej osebi, ki bi morala biti redno zaposlena v SEM, saj je za tovrstno delovanje pomembno dobro poznavanje tako načina dela v ustanovi kot tudi usmeritev in ciljev projekta.

Vrednotenje posameznih aktivnosti projekta

Nosilec projekta izvedene aktivnosti ocenjuje kot zelo kvalitetne s trajno vrednostjo za muzeje predvsem v smislu, da jih bo tudi po zaključku projekta v muzejih mogoče ponovno implementirati, jih razvijati in nadgrajevati. Večina ostalih sogovornikov pozna predvsem tiste projektne aktivnosti, ki so se izvajale v okviru njihovih ustanov, kar precej sogovornikov pa projektne aktivnosti sploh ne pozna. Ena od sogovornic je omenila, da je sledila aktivnostim v vseh sodelujočih muzejih, četudi nekaterim le po družbenih omrežjih, saj spremljanje tovrstnih projektov kot zaposlena v muzeju čuti kot svojo dolžnost. Največ sogovornikov, ki so poznali projekt, je zaposlenim na projektu posredovalo strokovne vsebine, s katerimi se ukvarjajo v okviru svojega rednega dela, medtem ko se v razumevanje ranljivih skupin niso poglobljali. Glede na njihove odgovore je razvidno, da največ zaposlenih v muzejih projekt sicer ocenjuje kot pozitiven in kvaliteten, vendar pa njegove aktivnosti poznajo le okvirno, zato splošne ocene aktivnosti na podlagi vrednotenja najinih sogovornikov ne moreva prikazati. Še posebno ni razveseljivo dejstvo, da se večina sogovornikov ni udeleževala izobraževanj, organiziranih v okviru projekta. Nekateri so povedali, da so bili prepozno informirani o terminih izobraževanj, nekaterim pa se udeležba ni zdela pomembna, saj stremijo k drugačnemu razumevanju delitve dela v muzejih, o čemer bova več pisali v nadaljevanju.

35

Angažiranost zaposlenih v muzejih

Zaposleni v vsakem muzeju predstavljajo heterogeno skupino posameznikov, katerih delo po eni strani določajo njihove ideje, motivacije in predstave o muzeju in delu v njem, s poslanstvom, vrednotami in politiko muzeja tudi muzejsko okolje, v katerem delajo, njihovo delovanje pa je odvisno tudi od družbenega okolja, v katerem muzej deluje in ki določa, katere vsebine mora naslavljalati (Starec 2012: 57, 155, 180–181). Na vključevanje v aktivnosti projekta so zagotovo vplivale vse tri opisane dimenzije.

Iz pogovorov lahko razberemo dejavnike osebne motivacije posameznika, dotedanje izkušnje s pripadniki ranljivih skupin in prepričanja, vrednote, predsodke in stereotipe. Pomemben dejavnik je razumevanje muzejskega dela, saj so nekateri kot razlog za manjše vključevanje v projekt izpostavili pomembnost delitve dela v muzejih med redno zaposlenimi in zaposlenimi na projektu. Nekaj zaposlenih je kot razlog za manjše vključevanje v aktivnosti projekta izpostavilo predvsem obseg rednega dela in pomanjkanje pretoka informacij o projektu in njegovem pomenu. Sogovorniki iz več muzejev so pojasnili, da so bili o projektu s strani uprave muzejev slabo informirani in da so več izvedeli ob sodelovanju z zaposlenimi na projektu. Menijo, da bi bilo nujno potrebno, da bi tudi s strani vodstev *“redno zaposleni dobili dovolj informacij in bi tako projekt lahko vzeli za svojega”*. Eden od sogovornikov se je vprašal, koliko so se glede na to, da je pobuda za njegovo izvajanje prišla od zunaj, s strani ministrstva, v muzejih s projektom res poistovetili. Nekaj sogovornikov pa meni, da so bili o projektu dovolj obveščeni, potem pa je bilo od zainteresiranosti in iniciative vsakega posameznika odvisno, koliko se je vanj dejansko vključil.

Možnosti za to so bile; znanje in nove izkušnje je bilo mogoče pridobivati v okviru številnih izobraževanj. Prav zato ena od sogovornic meni, da bi se morali več posvečati redno zaposlenim v muzejih in jih prepričati, da je ta tematika pomembna. V bodoče predlaga uvedbo obveznih izobraževanj in zbiranje točk ob udeležbi. Tudi v strokovni literaturi zasledimo podobno pobudo. Patrick J. Boylan v praktičnem priročniku *Upravljanje muzejev* zapiše, da bi bilo za ustrezno usposobljenost kadrov v muzejih v sedanjem hitro spreminjajočem se svetu treba zagotavljati in spodbujati stalni poklicni razvoj, pri tem pa za priznanje in ohranjanje poklicnega statusa zahtevati redno opravljanje formalnih usposabljanj (Boylan 2011: 26).

36 **Dolgoročna vizija projekta?**

Sogovorniki so se strinjali, da je največja slabost projekta njegova kratkoročnost. Izpostavljajo, da so evropski projekti “*brez vizije*”, ki bi omogočila usposobljenim ljudem, da bi po njihovem izteku obdržali delovna mesta. Opozarjajo, da ni izdelanega “*kariernega načrta za mlade strokovnjake*”, v katere je bilo vložena veliko javnega denarja, predvsem pa časa in truda zaposlenih v muzejih. Za doseganje dolgoročnih učinkov projekta s prenosom pridobljenih znanj in izkušenj v druge muzeje in na celotno področje kulture, kar je bil eden izmed ciljev projekta, bi jih bilo smiselno nadaljnje zaposliti. En izveden projekt namreč še ne prinese dolgoročnih sprememb; zanje je treba delati kontinuirano z najrazličnejšimi skupinami obiskovalcev. Osnove za nadaljevanje dela in nadgradnjo sodelovanja s pripadniki ranljivih skupin so sicer vzpostavljene. Muzeji si po zaključku projekta želijo nadaljevati z razvojem inkluzivnih programov in razstav in to usmeritev vključiti v svojo vizijo za prihodnost. Tako nekateri menijo, da so muzeji s projektom v resnici pridobili več kot pa na projektu zaposlene osebe. Predlagajo nadaljnje zaposlitve v okviru novega projekta ali pa lasten angažma projektne zaposlenih, v smislu t. i. interpretacijskih centrov, zavodov in društev. Več sogovornikov temu upravičeno oporeka. Menijo, da je v Sloveniji trg premajhen, da bi strokovnjaki s tega področja lahko komercialno preživeli. Gre za dejavnosti, ki so nujne za družbo in njen razvoj in jih lahko ustrezno financira le država.

V povezavi z zgoraj omenjenim je več sogovornikov poudarilo nujnost uresničevanja “*interdisciplinarnosti pri muzejskem delu*”, ki jo lahko muzeji dosežejo z ustrezno delitvijo dela. Menijo, da bi bilo v sodelujočih muzejih in galeriji najbolj smiselno zaposliti usposobljene ljudi za opravljanje dela, ki so ga zastavili v okviru projekta, redno zaposlenim pa omogočiti, da poglobljajo in razvijajo svoja strokovna področja. Le na tak način je lahko delo vseh ustrezno in kakovostno, zaposleni pa se v svojih znanjih, pristopih in izkušnjah dopolnjujejo. Z “*novimi vidiki, novim načinom dela in vključevanjem različnih družbenih skupin*” se obseg muzejskega dela večja, kar “*zahteva več ljudi, ne pa njihovega zmanjševanja*”. Nekateri poudarjajo, da ni smiselno, “*da bi se redno zaposleni pričeli ukvarjati z novimi področji; manjkajo ljudje, ki bi pokrili nove vsebine*”. Prav zato so po njihovem mnenju zaposleni na projektu za delo v muzejih predstavljali pomemben doprinos. Dejstvo namreč je, da strokovnjak postane zares usposobljen za svoje

področje dela takrat, ko “*združi teoretična znanja s praktičnimi izkušnjami*” ob upoštevanju etičnih premis (glej tudi Mensch in Meijer-van Mensch 2011: 12). Nekateri poudarjajo, da so v času trajanja projekta informacije sicer pridobili in da so do neke mere senzibilizirani za različne ranljive skupine, za delo z njimi pa niso zares “*usposobljeni; res usposobljen postaneš šele z dolgotrajnejšo prakso*”. Tudi zaradi nadgrajevanja njihovega poklicnega razvoja bi kazalo zaposlene na projektu nadaljnje zaposliti.

Dostopnost kulturne dediščine ranljivim skupinam in družbeno angažirani muzeji

Nekateri sogovorniki so o muzeju razmišljali kot o enem izmed “*centrov, ki bi moral imeti pomembno družbeno vlogo*”. Ni dovolj le razstavljati predmete in publicirati, ampak mora biti muzej “*nosilec družbene zavesti, ki jo obenem tudi kroji*” in vpliva na družbene vrednote. Odziv na aktualno družbeno situacijo pa je po mnenju nekaterih sogovornikov v muzejih slab. V muzejski diskurz so še vedno premalo vključeni priseljenci, begunci, Romi, tudi socialno ogroženi, brezposelni, osebe z invalidnostjo. Muzeji bi morali biti bolj angažirani in bolj kritični do družbe, biti bi morali vozlišče idej, ki spodbujajo razvoj in napredek v družbi. Ta usmeritev je po njihovem mnenju v svetu trend, medtem ko je muzeji v Sloveniji še ne uresničujejo v dovoljšnji meri.

37

Prav zato je za večino sogovornikov nujno delati za in z ranljivimi skupinami. Pri tem nekateri poudarjajo, da ne gre za tržno nišo, saj muzeji in galerije niso tržno usmerjene ustanove. Obenem je tudi posameznikov iz ranljivih skupin za tržno vzdržnost premalo. Razlagajo, da gre bolj za “*naklonjenost po človeški plati*” in za “*željo narediti nekaj novega, narediti en korak naprej v sami ponudbi muzejev, v sami stroki*”. Spet drugi menijo, da v tem trenutku sovpadata dve usmeritvi: prizadevanje muzejev za večjo družbeno pravičnost in vključenost vseh družbenih skupin, kar opredeljujejo kot del poslanstva muzejev, ter prizadevanje kulturnih politik Evropske unije in posledično Slovenije. Muzeji so že po svojih vsebinah zelo primerne institucije za tovrsten angažma; ponujajo odprtost za “*marsikoga, ki bi bil sicer res popolnoma na obrobju, v okviru muzeja pa lahko doživi razumevanje in sprejetost*”. Po eni strani gre za zagotavljanje “*osnovnih družbenih parametrov*”, ki bi morali biti vsem “*že zdavnaj jasni, pa jih še zmeraj ne moremo urediti*”, obenem pa to usmeritev podpirajo tudi trenutno obstoječe kulturne politike, ki spodbujajo enakopravnost in socialno vključenost. V tem smislu poudarjanje inkluzivnosti vidijo kot priložnost za pridobivanje dodatnih sredstev za izvajanje tistega, kar bi muzeji in galerije v vsakem primeru izvajali v skladu s svojim poslanstvom, obenem pa kot priložnost za zagotavljanje delovnih mest pripadnikom ranljivih skupin. Ena od sogovornic poudarja, da je gledano skozi prizmo širšega časovnega obdobja ta usmeritev zagotovo trend; nejasno je, koliko časa bo še tako. Eden od pomembnih dejavnikov, ki v današnjem času spodbuja spremembe, je zmanjševanje sredstev, ob katerem so muzealci pričeli iskati druge načine delovanja, hkrati pa nove pristope zahtevajo tudi spremenjene

družbene razmere in potrebe ter zahteve javnosti. Na spremembe v muzejih sta vplivala družbena heterogenost, ki je ni več mogoče prezreti, in konec metanaracij, ki prinaša pogajanja o pomenih in resnicah (Starec 2010: 43).

Nekateri sogovorniki pa trenutno na področju muzealstva na Slovenskem ne vidijo konceptualnih sprememb v smislu usmerjenosti k socialni vključenosti in ranljivim skupinam. Menijo, da gre prej za tržno nišo pridobivanja denarja iz evropskih sredstev. V zvezi s tem so nekateri opozorili, da poudarjanje in financiranje predvsem prezentiranja vsebin javnosti in vključevanja njenih ranljivih pripadnikov v muzejsko delo ne more prinesiti kvalitetnih rezultatov, če se ob tem ne zagotavlja izvajanje temeljnih dejavnosti muzeja. Muzejem se namenja vedno manj denarja za pridobivanje gradiva in temeljne strokovne raziskave, kar pa je osnova vsega nadaljnjega dela. Prav zato je razmišljanje o delitvi dela v muzejih in razvijanju novih strokovnjakov za posamezna področja dela še toliko bolj smiselno.

Sklepne misli

Muzeji se neprestano spreminjajo, saj lahko svoj obstanek in poslanstvo upravičijo le tako, da se odzivajo na družbene spremembe in prilagajajo okolju, v katerem delujejo. Zato se vedno bolj usmerjajo k javnosti in njenim različnim skupinam, pri čemer skrbijo tako za izboljšanje dostopnosti do muzejskih vsebin kot tudi za vključevanje različnih družbenih skupin v njihovo ustvarjanje. Na ta način uresničujejo koncepta participatornosti (Simon 2010) in inkluzije (Sandell 2003), obenem pa z odzivnostjo na dogajanje v družbi in angažiranostjo na družbenem področju (Starec 2012: 49) ohranjajo svojo aktualnost in utrjujejo družbeni pomen.

S projektom *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* je bilo zastavljeno uresničevanje usmeritev sodobnih trendov v muzeologiji v šestih državnih muzejih in galeriji s ciljem prenosa novih znanj in praks tudi v druge muzeje in na celotno področje kulture. V okviru projekta se je za različna področja dela v muzejih usposobilo devet pripadnikov ranljivih skupin, ki so že pridobili formalno izobrazbo s področij dela muzejev, z vključenostjo v muzejsko delo pa so se usposabljali tudi študenti (iz ranljivih skupin) temeljnih muzejskih strok. V SEM so bile zagotovljene tehnične izboljšave in kopije muzejskih predmetov, ki bodo pripomogle k večji interakciji vseh obiskovalcev s predmeti kulturne dediščine. S pripravo inkluzivnih izobraževalnih programov in neposrednim vzpostavljanjem stikov z organizacijami pripadnikov ranljivih skupin v vseh sodelujočih ustanovah se je število obiskovalcev iz teh skupin bistveno povečalo, ob tem pa so se zgradile tudi trajnejše vezi med muzejem in skupnostmi.

Zaposleni v partnerskih institucijah ocenjujejo, da smo v slovenskem prostoru z izvajanjem tega projekta pričeli uresničevati “*novo muzejsko paradigmo*” (Mensch in Meijer-van Mensch 2011), ki je bila doslej prisotna večinoma na teoretični ravni. Vsi idejno zasnovi projekta vrednotijo kot izjemno kvalitetno in za slovensko okolje nujno za uresničevanje sodobnih usmeritev muzejev. Ob tem velja opomniti, da je bila večina najinih sogovornikov slabo seznanjenih s projektnimi aktivnostmi in da se v projekt z nekaj izjemami večinoma niso aktivno vključevali. Ko sva se

spraševali o tem, kaj je vplivalo na manjši angažma zaposlenih v aktivnostih projekta, in poskušali najti razlage tudi v literaturi, sva ugotovili, da se v prebranih tekstih pozornost najpogosteje ne posveča zaposlenim v muzejih, temveč lahko govorimo o reifikaciji muzejev, ki je zlasti vidna v naslavljanju muzejskega dela (npr. muzeji udejanjajo nove usmeritve, muzeji se soočajo z zmanjševanjem sredstev) in s katero se zmanjšuje odgovornost zaposlenih v muzejih. Prav zato opozarjava, da je pomembno raziskovati, kaj spremembe pomenijo za redno zaposlene v muzejih, kako se kažejo v njihovem delu, kako so vplivale na njihova mnenja in konkretne prakse. Muzeje namreč oblikujejo tam zaposleni ljudje. Muzejska praksa in tudi podoba ter pomen muzeja v družbi so odvisni od zaposlenih v muzejih (Starec 2012: 13).

Sogovorniki so opozarjali na potrebo po interdisciplinarnosti v muzejskem delu in na nujno delitev dela. Glede na nove usmeritve muzejskega dela in spremenjeno razumevanje družbene vloge muzejev se v muzejih pojavljajo nova področja in novi načini dela, ki vzpostavljajo potrebo po novih poklicnih profilih in s tem ustvarjanje novih ali krepitev že obstoječih služb (Starec 2012: 52–53). Prav zato menijo, da bi bilo za uresničevanje sodobnih muzejskih usmeritev nujno zaposliti v okviru projekta usposobljene osebe, ki bi tako pokrile tista področja dela v muzejih, za katere se sami niso usposabljali. Na tem mestu je treba poudariti, da gre pri ustvarjanju muzejskih vsebin (tako razstav kot programov in publikacij) vedno za timsko delo (Herreman 2011: 65–66), zato je nujno, da so vsi zaposleni v muzeju seznanjeni s tematiko ranjivih skupin in njihovega vključevanja v muzeje. To je še posebej pomembno, ker se laična javnost vedno bolj vključuje v muzejsko delo tudi v segmentih raziskovanja in prezentiranja dediščine. Ker pa je vključevanje javnosti v muzejsko delo kot dejavnost postalo izjemno obsežno, je povsem razumljivo, da ena oseba ne more opravljati teh nalog ob izvajanju temeljnih nalog muzejskega dela, to je ob zbiranju, ustreznem hranjenju in raziskovanju zbirk ali pa ob že načrtovanem izvajanju izobraževalnih programov. Ravno zaradi tega kot tudi zaradi pridobljenih znanj, izkušenj, predvsem pa zaradi odnosov, ki so jih zaposleni na projektu spletli v teku dvoletnega usposabljanja s posamezniki in organizacijami pripadnikov ranljivih skupin, bi kazalo te osebe nadalje zaposliti.

LITERATURA

APPADURAI, Arjun

2002 Disjuncture and difference in the global cultural economy. V: J. X. Inda, R. Rosaldo (ur.), *The anthropology of globalisation: a reader*. Malden, Oxford, Melbourne, Berlin: Blackwell. Str. 46–64.

BLACK, Graham

2005 *The engaging museum: developing museums for visitor involvement*. London, New York: Routledge.

BOYLAN, Patrick J.

2011 Upravljanje kadrov. V: *Upravljanje muzeja: praktični priročnik*. Str. 23–28.

<http://www.nms.si/spdm/UPRAVLJANJE_MUZEJA_prakticni_prirocnik.pdf> [15. 6. 2015].

BRAČUN SOVA, Rajka

2007 Različnim obiskovalcem enake možnosti. *Argo* 50, št. 1, str. 87–91.

BRAČUN SOVA, Rajka; VODEB, Vlasta; LIPEC STOPAR, Mojca

2009 *Dostopen muzej: smernice za dobro prakso*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije.

BRAČUN SOVA, Rajka; VODEB, Vlasta

2011 *Muzeji, javnost, dostopnost*. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

- CUNO, James
2007 Money, power, and the history of art. Whose money? Whose power? Whose art history? V: S. Watson (ur.), *Museums and their communities*. London, New York: Routledge. Str. 510–518.
- ČEPLAK MENCIN, Ralf
2013 Etnografski muzej – prostor praznovanja ranljivih skupin. *Etnolog* 23, str. 65–101.
- FUCHS, Katarina [et al.]
2014 *Smernice za izvajanje projekta "Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam"*. <http://www.dostopnost.eu/sites/default/files/Smernice_izvajanje_projekta_koncna_0.pdf> [1. 9. 2015].
- HERREMAN, Yani
2011 Razstave. V: *Upravljanje muzeja: praktični priročnik*. Str. 63–75. <http://www.nms.si/spdm/UPRAVLJANJE_MUZEJA_prakticni_prirocnik.pdf> [15. 6. 2015].
- HUDALES, Jože
2008 *Slovenski muzeji in etnologija: od kabinetov čudes do muzejev 21. stoletja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- JEZERNIK, Božidar (ur.)
2010 *Med prezentacijo in manipulacijo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- KERMAUNER, Aksinja
2014 Umetnost za vse. *Revija za elementarno izobraževanje* 7, št. 3–4, str. 17–31.
- KOSTELEČ, Jana; PAVLICA, Iva
2014 Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam: projekt Slovenskega etnografskega muzeja. *Etnolog* 24, str. 235–249.
- MENSCH, Peter van; MEIJER-van MENSCH, Léontine
2011 *New trends in museology*. Celje: Muzej novejše zgodovine Celje.
- PALAIĆ, Tina; NAHTIGAL, Katarina
2014 Dostopen muzej – enakopravni obiskovalci: projekt Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam. *Argo* 57, št. 1, str. 58–62.
- PALAIĆ, Tina; VALIČ, Urša
2014 Širjenje vloge muzejev in muzealcev: dostopnost do kulturne dediščine. *Pogledi* 5, št. 11, str. 22.
2015 (ur.) *Elaborat o dostopnosti in zagotavljanju tehničnih pogojev za vzpostavitev dostopnosti do kulturne dediščine ranljivim skupinam*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- PERKO, Verena
2014 *Muzeologija in arheologija za javnost: muzej Krasa*. Ljubljana: Kinetik, zavod za razvijanje vizualne kulture.
- ROVŠNIK, Borut
2013 Kako senzorno dostopni in vključljivi so slovenski muzeji in galerije? Skupna predstavitev ukrepov in projektov dostopnosti za senzorno ovirane obiskovalce na Kulturnem bazarju 2013. <<http://www.sms-muzeji.si/ckfinder/userfiles/files/Senzorna%20dostopnost%20muzejev.pdf>> [5. 9. 2015].
- SANDELL, Richard
2002 Museums and the combating of social inequality: roles, responsibilities, resistance. V: R. Sandell (ur.), *Museums, society, inequality*. London, New York: Routledge. Str. 3–23.
2003 Social inclusion, the museum and the dynamics of sectoral change. *Museum and Society* 1, št. 1, str. 45–62.
- SILVERMAN, Lois H.
2010 *The social work of museums*. Oxon, New York: Routledge.
- SIMON, Nina
2010 *The participatory museum*. <<http://www.participatorymuseum.org/>> [15. 6. 2015].
- STAREC, Saša
2010 Post-muzeji na obzorju: nov koncept muzeja za novo tisočletje. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 50, št. 1–2, str. 42–47.
2012 *Vsakodnevno delovanje zaposlenih v muzeju in njihova vloga pri ustvarjanju javne podobe muzeja: doktorska disertacija*. Ljubljana: [S. Starec].
- ŠIROK, Kaja [et al.]
2014 *Integrating multicultural Europe: museums as social arenas*, EMEE Toolkit 2. <<http://www.museums-exhibiting-europe.de/wp-content/uploads/2015/06/EMEE-Toolkit-2-Integrating-multicultural-Europe.pdf>> [15. 6. 2015].

- ŠKAFAR ROGELJ, Bojana; VIDMAR HORVAT, Ksenija
2009 *Vidiš me – vidim te: kulturna raznolikost skozi romski pogled*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- ŠOLA, Tomislav
2003 *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM.
- VALIČ, Urša; PALAIČ, Tina
2014 Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam: o muzejih, družbi in predmetih ter kulturni dediščini. *Mohorjev koledar*, str. 187–191.
- ŽIDOV, Nena
2011 Muzeji in družbeno vključevanje: primer razstave o brezdomstvu v Slovenskem etnografskem muzeju. *Etnolog* 21, str. 245–261.

BESEDA O AVTORICAH

Tina Palaič, univ. dipl. etnologinja, kulturna antropologinja in pedagoginja, je bila kot kustodinja pedagoginja zaposlena v Slovenskem etnografskem muzeju na projektu *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*, svoje delovne obveznosti pa je opravljala predvsem v Narodnem muzeju Slovenije. Zanimajo jo vprašanja sodobnih usmeritev v muzeologiji in vključevanje različnih etničnih skupin v muzejsko delo. Na podlagi prostovoljnega dela v vrtcu v mestu Tamale na severu Gane je leta 2011 v Slovenskem šolskem muzeju v soavtorstvu pripravila razstavo *Šola – ključ za razvoj: šolarji Angole, Malavija in Gane*. Z muzeologijo v neevropskem prostoru se je srečala ob sodelovanju s Šolskim muzejem iz Jogjakarte v Indoneziji, ki ga je obiskala septembra 2012.

Urša Valič, dr. etnologije in kulturne antropologije, je bila zaposlena v Slovenskem etnografskem muzeju na projektu *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*, delala pa je kot kustosinja dokumentalistka v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije. Zanimajo jo identifikacijski procesi (nacionalne, narodne in etnične identitete, spolne identitete, identitete, vezane na telo), aktivna pa je na področju družbenega vključevanja oseb z invalidnostjo oziroma hendikepom. Med letoma 2008 in 2012 je bila mlada raziskovalka in asistentka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Med letoma 2010 in 2011 je bila članica komisije za ženska vprašanja pri Evropskem invalidskem forumu v Bruslju.

ABOUT THE AUTHORS

Tina Palaič is an ethnologist, cultural anthropologist and educator, employed as curator and educator at the Slovene Ethnographic Museum as part of the project *Accessibility of cultural heritage to vulnerable groups*, and she carried out most of her tasks at the National Museum of Slovenia. Her research interest focuses on the issues of modern trends in museology, and the inclusion of different ethnical groups in museum work. Based on her voluntary work in a kindergarten in the town of Tamale in north Ghana she co-designed the exhibition *Schools – the key to development: schoolchildren of Angola, Malawi and Ghana* at the Slovenian School Museum in 2011. She has gathered experience with museology in a non-European context through her collaboration with the Museum of Education in Yogyakarta, Indonesia, which she visited in September 2012.

Urša Valič, PhD in ethnology and cultural anthropology, was employed at the Slovene Ethnographic Museum in the project *Accessibility of cultural heritage to vulnerable groups*, working as a curator and documentalist at the National Museum of Contemporary History. Her focus of interest are identification processes (national and ethnic identities, gender identities, body-related identities), and she is also active in the social inclusion of people with disabilities or handicaps. From 2008 to 2012 she was a young researcher fellow and assistant at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, Ljubljana. In 2010 and 2011 she was a member of the Women's committee at the European Disability Forum in Brussels.

SUMMARY

The project *Accessibility of cultural heritage to vulnerable groups*, and how the project is viewed by the employees of the participating museums

Facing the new economic and social challenges of the 21st century, museums have responded to them with new concepts like *participation, inclusion, and accessibility*, which in turn require new approaches and ways of working. From the late 20th century onwards, museums have increasingly dedicated themselves to social responsibility and responsibility to the environment in which they operate. Their activities, both educational ones (guidance and workshops), as well as other professional work (recording, documenting, interpreting and presenting museum material), increasingly include and engage the public. This changes the ways museum workers perform their tasks and their responsibility, which is evident in particular in their active inclusion in creating museums as spaces of education, and in assuming responsibility for the museum's knowledge production and dissemination.

42

The museology premises of accessibility have been implemented by the Slovene Ethnographic Museum in collaboration with five national museums and the gallery between 2013–2015 by means of the project *Accessibility of cultural heritage to vulnerable groups*. The project was financially supported by the EU's European Social Foundation and the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia. The project's objectives were to train people from different vulnerable groups, who had achieved formal education related to museum work, to perform the professional tasks of the museum's public service, increase the level of training of museum workers to work with members of vulnerable social groups, improve the physical access to the museum's premises, and to develop and carry out new programmes, adapted to the needs of vulnerable groups.

The analysis of the interviews of eighteen museum workers from the museums and gallery participating in the project underlined the interest of the museum workers in the project and their support for contents that enhance the accessibility of museums, while also pointing out the lack of professionally trained workers to implement modern museology concepts, especially those related to the accessibility of cultural heritage to vulnerable groups.